

MAREK FAŁDOWSKI¹

BEZPIECZEŃSTWO I PORZĄDEK PUBLICZNY NA PRZYKŁADZIE II RP

Wprowadzenie

Okres międzywojenny szczególnie zapisał się w historii polskiej policji. Potrzeba odbudowy państwa polskiego wymuszała organizację sprawnie działającej instytucji odpowiedzialnej za utrzymanie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Wówczas rodziły się pierwsze zasady postaw etycznych postępowania policjanta w służbie i poza nią.

Znajomość burzliwych dziejów państwa polskiego, w tym dziejów policji, jest konieczna dla rozumienia etosu służby. Potrzebę tę dostrzeżono podczas prac nad zmianą programu szkolenia zawodowego dla absolwentów szkół wyższych (szkolenia oficerskiego), które realizowane jest w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie. Dodano blok tematyczny „Historia, tradycja i etos służby policyjnej”, który wprowadza nowe zagadnienia związane z upowszechnianiem historii i tradycji policji oraz budowaniem tożsamości formacji i etosu służby.

Miejsce realizowania szkolenia oficerskiego nie jest przypadkowe, gdyż Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie jest jedyną uczelnią kształcąca oficerów polskiej Policji. Nadto uczelnia nawiązuje do chlubnych tradycji tej formacji, podkreślając rolę etosu w policyjnej służbie, przechowując pamięć o poświęceniu polskich policjantów oraz ich zaangażowaniu w walkę o niepodległość Polski.

Celem opracowania jest przybliżenie budowy formacji policyjnej w Polsce, jej organizacji i problemów, jakie napotykała zwłaszcza w początkach swojego istnienia². Zarówno błędy, jak i wzorce Policji Państwowej miały wpływ na obecny kształt największej formacji odpowiedzialnej za utrzymanie bezpieczeństwa i porządku publicznego — Policji.

¹ Insp. dr Marek Fałdowski — komendant-rektor Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie.

Adres do korespondencji: <rektor@wspol.edu.pl>.

² Na podstawie: M. Fałdowski, *Zagłada polskich policjantów więzionych w obozie specjalnym NKWD w Ostaszku (wrzesień 1939 — maj 1940)*, Szczyt-
no 2016.

Organizacja oraz zadania organów Policji Państwowej

Odzyskanie niepodległości przez Polskę po 123 latach niewoli wymusiło utworzenie sprawnej organizacji odpowiedzialnej za bezpieczeństwo wewnętrzne. Działania unifikacyjne ówczesnego ministra spraw wewnętrznych Stanisława Wojciechowskiego miały na celu m.in. podniesienie aurytetytu organizacji odpowiedzialnej za bezpieczeństwo przez stopniowe likwidowanie istniejących dotychczas formacji, takich jak straż obywatelska, milicja miejska, milicja ludowa oraz powołanie w ich miejsce jednolitej Policji Państwowej (dalej: PP). Uchwalona przez Sejm ustawa z 24 lipca 1919 r. o Policji Państwowej zakładała, że będzie ona organem wykonawczym władz państwowych i samorządowych odpowiedzialnym za ochronę bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego. Była to instytucja zorganizowana i wyszkolona na wzór wojskowy. Organizację jednostek terenowych dostosowano do administracyjnego podziału państwa³.

Funkcję centralnego organu Policji Państwowej pełniła Komenda Główna PP (dalej: KG PP). Trzon strukturalny KG PP tworzyli: komendant główny, bezpośrednio podlegający ministrowi spraw wewnętrznych, zastępca komendanta głównego, kierownicy wydziałów, inspektorzy, urzędnicy do szczególnych poruczeń, personel wydziałowy i redakcja „Gazety Policji Państwowej”. Kompetencje komendanta głównego ograniczały się do kwestii organizacyjnych, administracji, zaopatrzenia, uzupełnień i wyszkolenia, częściowo cedowanych na komendantów okręgowych⁴. Struktura wewnętrzna przedstawiała się następująco:

- Wydział I — Organizacyjno-Szkoleniowy,
- Wydział II — Gospodarczy,
- Wydział III — Personalny,
- Wydział IV — Centrala Służby Śledczej,
- Wydział V — Dowodzenia Ogólnego,
- Inspekcja,
- Samodzielny Referat Wojskowy,
- Sekretariat⁵.

Jednostki terenowe Policji dostosowano do podziału sądowego kraju. Na poziomie województwa działały komendy okręgowe z komendantem okręgowym, którym podlegało po kilka lub kilkanaście komend powiatowych. Zgodnie z ogólnymi zasadami podległości służbowej komendanci okręgowi w zakresie służby wykonawczej byli uzależnieni od wojewodów, natomiast w dziedzinie administracji, organizacji, zaopatrzenia, uzupełnienia i wyszkolenia zostali podporządkowani komendantowi głównemu.

³ Ustawa z 24 lipca 1919 r. o Policji Państwowej (Dziennik Praw Państwa Polskiego [dalej: DPPP] z 1919 r., nr 61, poz. 363), art. 2.

⁴ Tamże, art. 6 i 7.

⁵ A. Misiuk, *Historia policji w Polsce od X wieku do współczesności*, Warszawa 2007, s. 97–147. Zob. szerzej: *Kompetencje Wydziałów Głównej Komendy Policji Państwowej*, „Gazeta Policji Państwowej” 1922, nr 21.

Struktura wewnętrzna komend okręgowych przypominała strukturę KG PP. Do głównych zadań tej jednostki należało koordynowanie i kontrolowanie pracy podległych organów policyjnych.

W okresie międzywojennym funkcjonowało 16 okręgów. Policja Województwa Śląskiego nie została podporządkowana komendantowi głównemu, tworzyła jednostkę autonomiczną, podległą wojewodzie śląskiemu oraz organom terenowym⁶.

Okręgi przyjęły następującą numerację: I — warszawski, II — łódzki, III — kielecki, IV — lubelski, V — białostocki, VI — miasta stołecznego Warszawy, VII — krakowski, VIII — lwowski, IX — tarnopolski, X — stanisławowski, XI — poznański, XII — pomorski, XIII — wołyński, XIV — poleski, XV — nowogrodzki, XVI — wileński. Powyższe okręgi zostały powołane: warszawski (2 sierpnia 1919 r.); łódzki, kielecki, lubelski (wrzesień 1919 r.); białostocki, miasta stołecznego Warszawy, krakowski (1 grudnia 1919 r.); lwowski (wcześniej istniał samodzielny okręg przemyski), poznański (6 lipca 1920 r., ale ostatecznie 2 kwietnia 1922 r.); pomorski (29 czerwca 1920 r.); wołyński (grudzień 1920 r.); tarnopolski, stanisławowski (marzec 1921 r.); poleski (luty 1922 r.); nowogrodzki (20 czerwca 1922 r.); wileński (12 lipca 1922 r.).

W obrębie powiatu funkcjonowały komendy powiatowe z komendantami powiatowymi⁷. Komendanci powiatowi podlegali zwierzchnikom administracyjnym i przełożonym wyższego szczebla. Głównym zadaniem, które ciążyło na policji, była ochrona porządku i bezpieczeństwa, co w naturalny sposób sprawiało, że w zakresie tym była ona uzależniona od władz administracji ogólnej, tj. wojewodów i starostów⁸. Uzależnienie organów policyjnych, jako organów egzekutywy, w zakresie ich zadań określonych w art. 2 ustawy o Policji Państwowej, od przedstawicieli władz administracji miało powodować konieczność współdziałania w realizacji przyjętych celów i jednocześnie uniemożliwić komendantom policji podjęcie prób uniezależnienia się od władz administracyjnych. Polityce tej sprzyjał system finansowania policji, ponieważ obowiązek poniesienia jednej czwartej części wszelkich kosztów utrzymania spoczywał na samorządzie⁹. Przedstawione zależności nie były jedynymi, ponieważ w zakresie ścigania przestępstw policja stanowiła organ wykonawczy władz sądowych i prokuratorskich¹⁰.

W głównej mierze czynności komendanta powiatowego koncentrowały się na nadzorze nad posterunkami policji oraz czynnościami służbowymi wykonywanymi przez podległych policjantów. Oprócz tego był on zobowiązany do osobistego uczestnictwa w czynnościach policyjnych w przypadku zaistnienia poważnego przestępstwa. Odpowiadał ponadto za współpracę podległych mu jednostek, rozmieszczonych na podległym terenie

⁶ Zob. *Policja Państwowa w fotografii 1919–1939*, Warszawa 2015; *Policja Województwa Śląskiego w fotografii 1922–1939*, Warszawa 2017.

⁷ Ustawa z 24 lipca 1919 r. o Policji Państwowej..., wyd. cyt., art. 8.

⁸ Tamże, art. 11.

⁹ Tamże, art. 3.

¹⁰ Tamże, art. 13.

w porozumieniu z władzami samorządowymi, które informowano o wydarzeniach związanych z naruszeniami bezpieczeństwa¹¹.

Komendy powiatowe nie miały rozbudowanej struktury organizacyjnej. W jej skład wchodził: komendant powiatowy, jego zastępca, komisarze, niżsi urzędnicy i personel urzędniczy. To właśnie w powiecie koncentrował się niemalże cały wysiłek policyjny w zakresie zapewnienia ładu i porządku¹². W okresie międzywojennym liczba komend powiatowych ulegała pewnym wahaniom: w 1921 r. było ich 236, w 1927 r. nastąpił wzrost do 273, następne lata przyniosły natomiast nieznaczne zmniejszenie ich liczby¹³.

Najmniejsze jednostki stanowiły komisariaty, które utworzono w większych miastach, w powiatach lub dzielnicach dużych miast, oraz posterunki ulokowane w gminach. W wypadku braku komendy miejskiej policji, jeśli istniało kilka komisariatów, jeden z nich odgrywał rolę głównego, kierującego i nadzorującego pracę pozostałych. Komisariatem kierowali wyżsi stopniem funkcjonariusze, którzy mieli swoich zastępców. Służba w komisariatach, podobnie jak w posterunkach, polegała na organizowaniu obchodów patrolowych oraz posterunków ulicznych. Zatem komisariat i posterunek stanowiły zasadniczy typ jednostek wykonawczych policji, do zadań których należało: utrzymanie porządku i bezpieczeństwa publicznego, dochodzenie przestępstw oraz czynności o charakterze organu wykonawczego władz administracji sądowych i samorządowych na określonym terenie. Komendant stojący na czele tych jednostek odpowiadał za stan wyszkolenia, prowadził kancelarię, zarządzał sprawami gospodarczymi, kierował pracą pozostałych funkcjonariuszy i nadzorował ją. Ze względu na to, że na poziomie komisariatu i posterunku nie istniała odpowiednia władza administracyjna, policjanci wykonywali czynności o charakterze administracyjnym, np. prowadzili akta stanu cywilnego¹⁴.

Oprócz posterunków gminnych tworzone były posterunki do zadań specjalnych, tj. posterunki kolejowe, wodne, dworcowe, graniczne, a nawet przy kasach skarbowych. Struktura organizacyjno-administracyjna tych jednostek nie różniła się od posterunków gminnych¹⁵. Liczba

¹¹ Tamże, art. 12 i 14.

¹² Pozycjami, które przedstawiają stan badań nad Policją Państwową w dwudziestoleciu międzywojennym, są następujące prace: A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996; A. Mączyński, *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej. Organizacyjno-prawne podstawy funkcjonowania*, Kraków 1997; B. Sprengel, *Policja Państwowa w Toruniu (1920–1939)*, Toruń 1999; tenże, *Policja Państwowa a organy władzy publicznej w polityce ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce w latach 1918–1939*, Toruń 2011; R. Litwiński, *Policja Państwowa w województwie lubelskim w latach 1919–1939*, Lublin 2001; tenże, *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Lublin 2007.

¹³ A. Misiuk, *Historia...*, wyd. cyt., s. 114.

¹⁴ A. Misiuk, *Instytucje policyjne II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Policyjny” 1999, nr 1–2, s. 50.

¹⁵ W. Trzebiński, *Współczesne zadania policji polskiej*, „Gazeta Policji Państwowej” 1920, nr 25; *Reorganizacja Policji Kolejowej i Policji Rzecznej*, „Gazeta Policji Państwowej” 1921, nr 8.

posterunków PP na terenie kraju w latach 1925–1939 wahała się pomiędzy 3302 a 2711¹⁶.

Etos policyjnej służby¹⁷

Funkcjonariuszem policji mogła zostać osoba, która posiadała: obywatelstwo polskie, nieskazitelną przeszłość, wiek w przedziale od 29 do 45 lat, zdrowie i silną budowę ciała oraz odpowiedni wzrost, znajomość języka polskiego w piśmie, słowie i umiejętność liczenia¹⁸.

Nie były to jedyne wymogi, jakim sprostać musiał przyszły policjant. Utworzenie w 1919 r. Policji Państwowej stanowiło zaledwie wstępny etap organizacyjny w formowaniu jednolitej państwowej służby bezpieczeństwa. Dlatego do spraw niezwykle istotnych należało podjęcie działań zmierzających do utworzenia korpusu wyższych i niższych funkcjonariuszy, którzy realizowaliby nałożone zadania¹⁹. Zgodnie z delegacją ustawową zawartą w art. 25 ustawy o Policji Państwowej wydano instrukcję dla komisji kwalifikacyjnych, które miały orzekać o możliwości przyjęcia kandydatów²⁰. Głównym celem komisji było ustalenie, czy kandydat spełnia odpowiednie warunki, i wydanie w tej kwestii orzeczenia²¹.

Komisje kwalifikacyjne, wyrażając pozytywną opinię o kandydacie, dawały podstawę do podjęcia decyzji o przyjęciu do policji. Każdy wstępujący do policji funkcjonariusz musiał złożyć przysięgę słowami roty: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu na powierzonym mi stanowisku pożytek Państwa Polskiego oraz dobro publiczne mieć zawsze przed oczyma; Władzy zwierzchniej Państwa Polskiego wierności dochować; wszystkich obywateli kraju w równym mając zachowaniu, przepisów prawa strzec pilnie, obowiązki swoje spełniać gorliwie i sumiennie, rozkazy przełożonych wykonywać dokładnie, tajemnicy urzędowej dochować. Tak mi Panie Boże dopomóż”²².

¹⁶ R. Litwiński, *Korpus...*, wyd. cyt., s. 104.

¹⁷ Zob. szerzej: M. Fałdowski, *Etos funkcjonariusza Policji Państwowej*, „Przeгляд Policyjny” 2017, nr 2, s. 91–107.

¹⁸ Ustawa z 24 lipca 1919 r. o Policji Państwowej..., wyd. cyt., art. 26.

¹⁹ Tamże, art. 17–18. Wyższych funkcjonariuszy mianował minister spraw wewnętrznych na wniosek komendanta głównego, natomiast niższych — komendant okręgowy na wniosek komendanta powiatowego.

²⁰ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 1920 r., nr 3, poz. 775.

²¹ Skład komisji był uzależniony od tego, czy orzekała w sprawie kandydata na niższego, czy wyższego funkcjonariusza. W skład komisji wyższych wchodził: przedstawiciel MSW — pełniący jednocześnie funkcję przewodniczącego, przedstawiciele KG PP, prokuratury i sądu apelacyjnego, wojska oraz lekarz. Natomiast komisje niższe tworzyli: powiatowy komisarz rządu (przewodniczący), prezydent lub burmistrz, przedstawiciel prokuratury i wojska oraz lekarz.

²² Rota przysięgi służbowej stanowiła aneks do art. 30 ustawy z 24 lipca 1919 r. o Policji Państwowej.

Słowa ślubowania określały wzorzec osobowy funkcjonariusza II Rzeczypospolitej, podkreślając wartości religijne, polityczne, demokratyczne. Zasady te miały być rozwijane i utrwalane w codziennej policyjnej służbie. W celu podkreślenia związku policji z tradycjami narodowymi, zgodnie z rozkazem komendanta głównego PP nr 345, ustalono 11 listopada — dzień odzyskania niepodległości — świętem policyjnym²³.

W doborze kadr do PP kierowano się tym, aby funkcjonariusze charakteryzowali się oprócz nieskazitelnej przeszłości również wyrobieniem społecznym oraz właściwą postawą moralną i służbową²⁴. Funkcjonariusz miał się odznaczać zwłaszcza dbałością o dobro państwa i obywateli oraz poczuciem odpowiedzialności opartym na pełnym zrozumieniu doniosłości służby²⁵.

30 stycznia 1938 r. na łamach tygodnika „Na Posterunku” opublikowano przykazania policjanta. Wstępem do tego kodeksu moralnego były następujące słowa: „Powierzenie policjantowi polskiemu obrony najważniejszych dóbr prawnych współobywateli jest dowodem specjalnego zaufania, jakim Państwo go obdarza. Dla umożliwienia policjantowi wypełnienia tego zaszczytnego, a jednocześnie doniosłej wagi obowiązku, przyznano mu wyjątkowe prawa w służbie, jakich nie posiada inny obywatel. Jednak tylko dokładna znajomość i głębokie zrozumienie tych praw-obowiązków, może sprawić, że policjant polski stanie się naprawdę godnym i nie zawiedzie pokładanego w nim zaufania. Przepisów szczegółowych, regulujących każdy krok naszego życia służbowego i pozasłużbowego, jest wiele, jak wiele jest wymagań stawianych dobremu policjantowi”²⁶.

²³ A. Misiuk, *Policja Państwowa...*, wyd. cyt., s. 84.

²⁴ J. Kozolubski, *Jakim powinien być kandydat na podoficera?*, „Na Posterunku” 1937, nr 31, s. 3–4.

²⁵ A. Pawłowski, *Tradycje etyki zawodowej w służbach policyjnych na ziemiach polskich*, Szczytno 2003, s. 48–72.

²⁶ „Na Posterunku” 1938, nr 5, s. 100. Przykazania policjanta: „I. Honor i Ojczyzna — oto hasła, którymi w życiu Twoim masz się kierować; II. Ojczyzna powierzyła Ci broń i oczekuje, że będziesz Jej godny; III. Ojczyzna przyznała Ci wyjątkowe prawa. Tych praw nie nadużywaj, gdyż nie są one przywilejem, lecz obowiązkiem, który wypełniasz w służbie Narodu; IV. Przestępstwo jest nieszczęściem. Zachowaj się wobec niego z pogardą i ludzkością; V. Pomóż temu, kto Twej pomocy potrzebuje i obchodź się z wszystkimi tak, jak byś chciał, by się z Tobą obchodzono; VI. Bądź odważny, sumienny, ostrożny i nie zawieź nigdy zaufania przełożonego. Nadużycie zaufania jest hańbą. Mów prawdę, gdyż kłamstwo jest tchórzostwem; VII. Pamiętaj, że nosisz mundur. Jak Cię widzą, tak Cię piszą. Bądź więc zawsze schludnie i czysto ubrany i nie zaniedbuj wyglądu zewnętrznego; VIII. Żyj skromnie, zachowaj się przez to niezależność. Nie przyjmuj żadnych podarunków, gdyż to zobowiązuje, jako policjant nie możesz mieć zobowiązań. Życie ponad stan jest hańbą i prowadzi do nieszczęścia. Pijaństwo zabierze Ci ludzką godność, staniesz się pośmiewiskiem rodaków i zasłużysz na pogardę dzieci; IX. Pamiętaj, że Cię podsłuchają, więc nie mów publicznie o sprawach służbowych. Zachowaj umiar w mowie; X. Bądź w życiu i służbie sprawiedliwy; XI. W wystąpieniach przeciw wrogom Ojczyzny bądź bezwzględny, pamiętaj jednak, że dobry żołnierz gardzi okrucieństwem; XII. Rozkazów przełożonych słuchaj bezwzględnie, bądź

Sporo miejsca ustawodawca poświęcił postawom funkcjonariuszy w kontaktach z obywatelami. W prasie policyjnej wielokrotnie podkreślano, że głównym zadaniem policji jest zapobieganie przestępstwom i ściąganie winnych ich popełnienia. „Dalej zawód policjanta wymaga od niego wrodzonego poczucia prawa i sprawiedliwości, niezależnie od znajomości prawa i przepisów, którą nabędzie w szkole policyjnej”²⁷. Policjant w świadomości społecznej postrzegany był jako patriota²⁸.

Ażeby policjant mógł godnie i skutecznie reprezentować państwo, zjednując sobie szacunek i zaufanie społeczeństwa, powinien nie tylko profesjonalnie realizować zadania, lecz także odznaczać się właściwą postawą moralną. Proces ten odbywał się dwiema drogami. Umiejętności zawodowe kształcono na odpowiednich szkoleniach w specjalnie do tego celu powołanych ośrodkach. Zakrojona na dużą skalę działalność kulturalno-oświatowa miała podnieść morale funkcjonariuszy. Istotną rolę w dziedzinie propagowania oświaty i kultury w społeczeństwie odgrywały policyjne biblioteki, a wypożyczane w nich książki były skutecznym środkiem szerzenia oświaty. Działania te prowadzono pomimo braku instrukcji i rozkazów oraz środków materialnych, z inicjatywy zaangażowanych osób²⁹.

Oprócz działalności kulturalno-oświatowej w szeregach policji rozwijało się życie sportowe. O skali rozwoju sportu może świadczyć fakt, że w 1929 r. na terenie kraju funkcjonowało 101 policyjnych klubów sportowych składających się z 272 sekcji, w których 9891 członków uprawiało różne dyscypliny lekkoatletyczne, jeździectwo, kolarstwo, strzelectwo, boks, szermierkę, pływanie, wioślarstwo, narciarstwo, łyżwiarstwo i piłkę nożną. Aby podnieść poziom sprawności fizycznej policjantów, nałożono obowiązek organizowania ośrodków sportowych oraz przeprowadzania ćwiczeń we wszystkich jednostkach, przez przeszkolonych instruktorów. W konsekwencji wprowadzono wielobój sportowy: bieg na 200 m z przeszkodami i strzelaniem, strzelanie z broni krótkiej na 25 m, pływanie na 100 m stylem dowolnym, rzut granatem, jazda na rowerze na 20 km lub marsz na 10 km³⁰.

wzorem dla podwładnych, którzy Cię pilnie obserwują. Jeśli żądasz od innych, by byli dobrymi kolegami, pamiętaj sam o koleżeństwie; XIII. Miej pogardę dla pochlebców; XIV. Pamiętaj, że jesteś żołnierzem. Nie zaniedbuj ćwiczyć się w żołnierskiej sprawności i ucz się ciągle, pamiętaj o tym, że obywatele widzą w Tobie człowieka, który musi wiedzieć wszystko”. Tygodnik „Na Posterunku” towarzyszył policjantom od 1 sierpnia 1920 r. do 15 września 1939 r.

²⁷ J. Kozolubski, *Jakim powinien być kandydat na policjanta*, „Na Posterunku” 1937, nr 27, s. 6–7.

²⁸ Szerzej o problemach stanu dyscypliny i nadużyć ze strony funkcjonariuszy policji: A. Misiuk, *Policja Państwowa...*, wyd. cyt., s. 105–113.

²⁹ Zob. szerzej: R. Litwiński, *Korpus...*, wyd. cyt., s. 420–433.

³⁰ W.R. Staniszewski, *Wychowanie fizyczne w Policji*, „Na Posterunku” 1938, nr 21, s. 12–14. Wielobój przeprowadzano we wszystkich jednostkach i był on obowiązkowy dla policjantów do 38. roku życia włącznie. Pozostali mogli w nim uczestniczyć dobrowolnie. R. Litwiński, *Korpus...*, wyd. cyt., s. 434–442.

Sytuacja materialna

Wynagrodzenia funkcjonariuszy Policji Państwowej w okresie II Rzeczypospolitej charakteryzowały znaczne dysproporcje. Uposażenia oficerów zapewniały im w miarę stabilną sytuację materialną, natomiast płace szeregowych pozwalały jedynie na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych³¹. W związku z trudnościami gospodarczymi kraju i niskimi płacami funkcjonariuszy PP władze policyjne zdecydowały się wystąpić z inicjatywą zakładania stowarzyszeń gospodarczych, których podstawowym celem była samopomoc w trudnym okresie. W 1928 r. w gronie małżonek policjantów zrodził się pomysł założenia stowarzyszenia pod nazwą „Rodzina Policyjna”, mającego na celu samopomoc w szerokim tego słowa znaczeniu. Decyzja o realizacji tego projektu zapadła 1 października 1928 r. Mimo że organizację tę powołano w celu niesienia pomocy rodzinom najbiedniejszych funkcjonariuszy, to wkrótce stała się ona inicjatywką życia kulturalnego i towarzyskiego wszystkich rodzin policyjnych. Dostyc szybko roztoczono opiekę nad sierotami i wdowami po policjantach oraz dziećmi bezrobotnych. Po dwóch latach do grona „Rodziny Policyjnej” należało około 20 tys. pań³².

Służba w formacji policyjnej wiązała się z niebezpieczeństwem utraty zdrowia, a nawet życia. Od utworzenia PP do lipca 1939 r. poległo na terenie kraju 646 policjantów³³. Policjanci nabywali prawa do emerytury w wysokości 40 proc. wynagrodzenia policyjnej po 10 latach. Zwierzchnicy policyjni mogli też przenosić przymusowo policjanta na emeryturę w przypadku ukończenia przez niego 60. roku życia. Poprawie sytuacji materialnej miały także służyć ulgi związane z przejazdami kolejowymi czy opieką lekarską³⁴.

³¹ Tamże, s. 398.

³² T. Konon, *Sojuszownicy Policji — „Warszawskie Stowarzyszenie Rodzina Policyjna 1939 r.*, „Przegląd Policyjny” 2005, nr 2, s. 133–136.

³³ Zob. Lista policjantów poległych śmiercią chwalebną na terenie kraju od utworzenia PP do lipca 1939 r. [w:] R. Litwiński, *Korpus...*, wyd. cyt., s. 542–556. Dla omawianej problematyki istotne unormowanie zawierał też art. 90 rozporządzenia prezydenta RP z 6 marca 1928 r. o Policji Państwowej (DzURP z 1928 r., nr 28, poz. 257): „Dzieci ślubne i uprawnione tych oficerów i szeregowych Policji Państwowej, którzy utracili życie wskutek czynu karygodnego, popełnionego na ich osobie w związku ze służbą lub nieszczęśliwego wypadku, któremu ulegli z powodu lub w czasie pełnienia obowiązków służbowych, mają pierwszeństwo przy przyjęciu do państwowych zakładów naukowych i do lat osiemnastu mają być kształcone w tych zakładach na koszt Skarbu Państwa”.

³⁴ Zob. ustawa z 13 lipca 1920 r. o uposażeniu wyższych i niższych funkcjonariuszy Policji Państwowej (DzURP z 1920 r., nr 65, poz. 431); rozporządzenie prezydenta Rzeczypospolitej z 28 października 1933 r. o uposażeniu oficerów i szeregowych Policji Państwowej i Straży Granicznej (DzURP z 1933 r., nr 86, poz. 666); rozporządzenie Rady Ministrów z 20 stycznia 1934 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Rady Ministrów z 19 grudnia 1933 r. o zasadach zaszeregowania oficerów i szeregowych Policji Państwowej i Straży Granicznej do grup uposażenia oraz o dodatkach lokalnych i służbowych (DzURP z 1934 r., nr 8,

Sytuacja kadrowa

Cały korpus policyjny został podzielony na trzy piony organizacyjne: policja ogólna (mundurowa), policja kryminalna (służba śledcza), policja polityczna (włączona do służby śledczej w 1926 r.) W okresie międzywojennym służby te ulegały różnym przeobrażeniom.

W II RP na bazie doświadczeń wypracowano zasadę, że skuteczne zapewnienie bezpieczeństwa i porządku wymaga utrzymania jednego policjanta na pięciuset mieszkańców w mieście, a na wsi — jednego na tysiąc mieszkańców.

Stan liczbowy funkcjonariuszy PP w latach 1919–1939 był zróżnicowany i uzależniony od sytuacji politycznej i gospodarczej kraju. Zmieniał się także w trakcie roku budżetowego, na co wpływ miały redukcje, zwolnienia i wydalenia dyscyplinarne czy też zwolnienia na własną prośbę. W 1920 r. przewidywano, że w PP będzie służyło 902 wyższych funkcjonariuszy i 35 664 niższych. W roku 1924, zanim powstał Korpus Ochrony Pogranicza, stan zatrudnienia był najwyższy i wynosił 1167 wyższych funkcjonariuszy, 46 390 niższych, 1301 urzędników i 668 niższych pracowników cywilnych, co łącznie dawało liczbę 49 526 osób. W kolejnych latach liczba ta malała, oscylując w granicach około 30 tys.

Na koniec lipca 1939 r. stan etatowy wynosił 876 oficerów, 27 942 szeregowych i 1994 kandydatów kontraktowych. Faktyczne zatrudnienie było nieco inne i wynosiło 860 oficerów, 28 630 szeregowych i 1286 kandydatów kontraktowych. Ogółem etatowo było 30 812 policjantów, natomiast faktycznie 30 774. W odniesieniu do Policji Województwa Śląskiego stan etatowy na 1 stycznia 1939 r. wynosił 69 oficerów, 2354 szeregowych i 240 kandydatów kontraktowych. Faktycznie dysponowano liczbą 61 oficerów, 2680 szeregowych i 240 kandydatów kontraktowych. Ogółem etatowo było 2663 policjantów, natomiast faktycznie 2981³⁵.

System szkolnictwa policyjnego

Kierownictwo PP konsekwentnie dążyło do wyselekcjonowania odpowiednich osób na funkcjonariuszy oraz ich wszechstronnego przygotowania. Celem było szybkie i sprawne przeszkolenie ich jak największej liczby. Jeszcze w 1919 r. ukazały się przepisy o organizacji szkół Policji Państwowej, zgodnie z którymi nadzór nad całym szkolnictwem przejął Wydział III KG PP. Przy KG PP powołano trzymiesięczną szkołę teoretyczno-zawodową, składającą się z dwóch oddziałów: dla wyższych funkcjonariuszy oraz dla starszych przodowników i przodowników. Program tej szkoły obejmował zajęcia teoretyczne, tj. prawo karne, procedurę prawną, prawo

poz. 65); rozporządzenie Rady Ministrów z 28 stycznia 1934 r. o ulgach dla oficerów i szeregowych Policji Państwowej oraz Straży Granicznej przy przejazdach kolejami państwowymi (DzURP z 1934 r., nr 10, poz. 80).

³⁵ Dane liczbowe cyt. za: R. Litwiński, *Korpus...*, wyd. cyt., s. 97–112.

państwowe i administracyjne, oraz zagadnienia ogólnozawodowe, takie jak znajomość służby śledczej i instrukcji służbowej. Spory nacisk położono na wyszkolenie wojskowe. W celu podniesienia poziomu wiedzy ogólnej wykładano literaturę polską, historię i geografę Polski, geometrię, arytmetykę oraz pedagogikę. Na tych samych zasadach organizowano szkoły policyjne przy komendach okręgowych. Ograniczenia budżetowe oraz kłopoty ze skompletowaniem kadry wykładowców spowodowały, że w niektórych okręgach dopiero w 1921 r. zorganizowano odpowiednie zakłady szkolące policjantów³⁶.

Przyczyną wzmożonych potrzeb edukacyjnych było powstanie w 1924 r. Korpusu Ochrony Pogranicza i przejście do tej formacji kilkutyśięcnej rzeszy policjantów, głównie ze wschodnich terenów przygranicznych.

W połowie 1924 r. uregulowano zasady kształcenia policyjnego, wprowadzając trzy jego etapy:

1. Podstawowe szkolenie posterunkowych.
2. Szkolenie przodowników.
3. Szkolenie wyższych funkcjonariuszy.

Szkolenie posterunkowych było realizowane w ramach szkół dla tej grupy policjantów, które jednocześnie stanowiły rezerwy policyjne okręgów. Czas jednego kursu skrócono do 6 tygodni. Pionierskim rozwiązaniem były kompanie szkolne rezerwy policyjnej, które utworzono 5 grudnia 1923 r. w okręgach: łódzkim, kieleckim, warszawskim, lwowskim, poleskim i wileńskim. Podstawy ich tworzenia tylko częściowo wiązały się ze sprawami szkolenia. Ze względu na zaostrzającą się sytuację społeczną w kraju, konieczne stawało się dysponowanie przez władze zorganizowanymi mobilnymi oddziałami policyjnymi, mogącymi szybko i zdecydowanie reagować w przypadku przejawów naruszania porządku publicznego.

W latach 1926–1928 zlikwidowano istniejące zakłady szkoleniowe, stworzono i przeszkolono grupę policyjnych instruktorów, powołano nowe centralne ośrodki szkoleniowe, wprowadzono w życie nowoczesne programy nauczania. W efekcie wszystkie te działania zrewolucjonizowały model szkolnictwa policyjnego³⁷.

W następnym etapie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wydało 25 maja 1928 r. zarządzenie o organizacji szkół Policji Państwowej. Utworzono Szkołę Oficerską w Warszawie oraz szkoły dla szeregowych w Żyrardowie, Sosnowcu i Mostach Wielkich. Czas trwania kursu oficerskiego określono na 9 miesięcy, natomiast kurs dla szeregowych trwał 5 miesięcy³⁸. Szkoły policyjne zostały podporządkowane komendantowi głównemu,

³⁶ W 1924 r. okręgowe szkoły przodowników działały w następujących miastach: w Wilnie, Nowogródku, Sarnach, Ostrogu, Grudziądzu, Poznaniu, Stanisławowie, Tarnopolu, Lwowie, Krakowie, Warszawie, Białymstoku, Lublinie, Kielcach, Sosnowcu, Łodzi i Mławie. Ponadto w tym czasie funkcjonowały szkoły dla posterunkowych w Stołpcach, Brześciu, Podwoleczyskach, Łodzi, Piotrkowie Trybunalskim i Żyrardowie. A. Misiuk, *Instytucje policyjne...*, wyd. cyt., s. 51.

³⁷ Tamże, s. 52.

³⁸ J. Kozolubski, *Dwudziestolecie Policji Państwowej w Polsce*, „Przegląd Policyjny” 1938, nr 6, s. 417.

choć niektóre czynności nadzorcze o charakterze administracyjno-gospodarczym znalazły się w gestii komendantów wojewódzkich tych okręgów, na których terenie funkcjonowały szkoły. Największy akcent położono na kształcenie oficerów, tak by mogli objąć każde stanowisko i podjąć się każdego zadania. Strategii tej starano się podporządkować cały system szkolnictwa policyjnego³⁹. Program szkoły oficerskiej obejmował realizację 144 godzin⁴⁰. Natomiast program dla szeregowych przewidywał realizację 784 godzin. Proces zmian systemowych w szkolnictwie policyjnym zakładał unifikację wyszkolenia szeregowych policji i korpusu oficerskiego, chociaż nie rezygnowano z różnorodnych kursów specjalistycznych ukierunkowanych na charakter służby lub wykonywane funkcje. Szczególną wagę kierownictwo PP przywiązywało do utrzymania wysokiej sprawności służby śledczej. Kształtowaniu się szkolnictwa policyjnego towarzyszyło wprowadzanie do programów nowych przedmiotów i zagadnień oraz rozszerzanie już istniejących. Myślą przewodnią było traktowanie wyszkolenia jako zagadnienia o wymiarze „wybitnie naukowym”⁴¹.

Pragmatyka służbowa

Dokumentem odgrywającym istotną rolę w funkcjonowaniu policji była *Tymczasowa instrukcja dla Policji Państwowej* wydana w 1920 r., która stanowiła podstawę jej pragmatyki służbowej. Wydanie VI z 1924 r. poprzedzono ustawą o Policji Państwowej oraz uzupełniono przepisami wykonawczymi — rozporządzeniami i rozkazami. Ponadto opatrzone je komentarzami, które zdaniem ich autorów ze względu na praktyczne zastosowanie w celach policyjno-szkolnych należało podać. Na 397 stronach wraz ze spisem rzeczy i skorowidzem zawarto kompendium wiedzy policyjnej. Można powiedzieć, że był to elementarz policjanta. Lektura *Tymczasowej instrukcji...* wskazuje, że wiele zagadnień tam uregulowanych pozostaje nadal aktualnych.

6 marca 1928 r. prezydent RP Ignacy Mościcki oraz minister spraw wewnętrznych Sławoj-Składkowski podpisali rozporządzenie⁴². Oprócz ustawy z 24 lipca 1919 r. był to drugi zasadniczy akt prawny decydujący o ustroju i organizacji Policji Państwowej, wzmacniający jednocześnie rolę policji w funkcjonowaniu administracji terenowej. W akcie tym

³⁹ A. Pawłowski, *Tradycje etyki...*, wyd. cyt., s. 64. A. Misiuk (red.), *Lista ostateczkowa. Spis polskich policjantów i funkcjonariuszy służb granicznych zamordowanych i zaginionych po 1 września 1939 roku*, Szczytno 1993 („Studia i Materiały”), s. 8.

⁴⁰ W 1934 r. powstało sześciotygodniowe studium śledcze dla komendantów wojewódzkich policji, natomiast w 1935 r. przeprowadzono trzymiesięczne specjalne szkolenie dla oficerów WP przechodzących do służby w Policji Państwowej. A. Misiuk, *Instytucje policyjne...*, wyd. cyt., s. 53.

⁴¹ A. Pawłowski, *Tradycje etyki...*, wyd. cyt., s. 63.

⁴² Rozporządzenie prezydenta RP z 6 marca 1928 r. o Policji Państwowej..., wyd. cyt.

uregulowano rolę policji w czasie wojny i pokoju, jej organizację, uzupełnienie i wyszkolenie, stosunek służbowy, prawa i obowiązki oficerów i szeregowych oraz ich odpowiedzialność dyscyplinarną i karną⁴³. Sporo miejsca poświęcono pragmatyce służbowej policjantów, wynikającej ze szczególnych właściwości służby. Uregulowano prawa, warunki awansu, zaopatrzenia emerytalnego oraz wdowiego i sierociego. Korpus policji został podzielony na oficerów (aspirant, podkomisarz, komisarz, nadkomisarz, podinspektor, inspektor, nadinspektor, generalny inspektor) oraz szeregowych (posterunkowy, starszy posterunkowy, przodownik, starszy przodownik).

W 1936 r. w Policji Państwowej wprowadzono wiele zmian mundurowych, wśród których jako najważniejsze należy wskazać zmianę dystynkcji oficerskich i szeregowych na zbliżone do wojskowych oraz zrezygnowanie z numerków na czapce szeregowych, a wprowadzenie znaczka służbowego z numerem, przypinanego w czasie służby na prawej piersi. Poza tym wprowadzono letnie umundurowanie. Na podstawie rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z 15 czerwca 1936 r. ustalono oznaki stopni Policji Państwowej. Poszczególne stopnie służbowe szeregowych na naramiennikach oznaczono następująco:

- a) posterunkowy — dwa galony poprzeczne,
- b) starszy posterunkowy — trzy galony poprzeczne,
- c) przodownik — galon wzdłuż brzegów naramiennika, z wyjątkiem brzegu wszytego do rękawa,
- d) starszy przodownik — galon jak u przodownika, ponadto galon przez środek, wzdłuż naramiennika.

Poszczególne stopnie służbowe oficerów oznaczono następująco:

- a) aspirant — jedna gwiazdka,
- b) podkomisarz — dwie gwiazdki,
- c) komisarz — trzy gwiazdki,
- d) nadkomisarz — dwa galoniki poprzeczne i jedna gwiazdka,
- e) podinspektor — dwa galoniki poprzeczne i dwie gwiazdki,
- f) inspektor — dwa galoniki i trzy gwiazdki,
- g) nadinspektor — jeden galonik poprzeczny podwójny i drugi galonik (zwykły) oraz trzy gwiazdki,
- h) generalny inspektor — galon taśmowy oraz jedna gwiazdka⁴⁴.

Bezpośrednio na naramiennikach oficerów i szeregowych (lub na galonikach) umieszczone były srebrne haftowane numery okręgów, tj. dwupółcentymetrowej wysokości cyfry arabskie.

Stopnie służbowe były ściśle związane ze stanowiskami, jakie policjanci mogli zajmować. Stopień generalnego inspektora był zastrzeżony dla

⁴³ Rozporządzenie zawierało 153 artykuły podzielone na cztery działy i przepisy końcowe.

⁴⁴ Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z 15 czerwca 1936 r. wydane w porozumieniu z ministrem spraw wojskowych w sprawie zmiany przepisów o umundurowaniu i uzbrojeniu Policji Państwowej (DzURP z 1936 r., nr 51, poz. 364).

komendanta głównego, natomiast nadinspektora — dla jego zastępcy i naczelników wydziałów KG PP⁴⁵.

Wart zaznaczenia jest również fakt wprowadzenia w sierpniu 1935 r. umundurowanej policji kobiecej, przeznaczonej do walki m.in. z włóczągostwem i przestępczością nieletnich oraz zorganizowania i obsługi izb zatrzymań⁴⁶.

Podsumowując działalność PP po dwudziestu latach jej funkcjonowania, na łamach „Przeglądu Policyjnego” z 1938 r. insp. Juliusz Kozolubski napisał: „Policja nasza dzięki swej pracy, swej sprężystej organizacji i jednolitości cieszy się dużym szacunkiem i uznaniem za granicą, czego dowodem są stages oficerów niemieckich i węgierskich u nas oraz częste wizyty różnych policjantów zagranicznych, zapoznających się z naszą organizacją i metodami pracy. *Nemo propheta in patria sua* — nasi rodacy nie zawsze może przykładają słuszną miarę do naszej pracy, wpatrzeni w iluzoryczny obraz jakiejś policji zagranicznej, jaka istnieje tylko w prasie i romansach kryminalnych. Lecz stosunek społeczeństwa do Policji ulega z roku na rok poprawie i niedługo już Policja będzie miała takie społeczeństwo, na jakie dawno zasłużyła. O wadze i trudzie naszej pracy w ciągu ubiegłych 20 lat świadczą nazwiska [...], poległych na posterunku w obronie ładu, porządku i bezpieczeństwa współobywateli”⁴⁷.

Podsumowanie

Policja Państwowa, mimo wielu niedoskonałości w swojej organizacji, w ogólnym zarysie daje wzorce nacechowane patriotyzmem, podkreślając rolę etosu w policyjnej służbie. Przybliżenie początków formowania się policji jest cenne nie tylko poznawczo. Przechowywanie pamięci o poświęceniu polskich policjantów oraz ich zaangażowaniu w walkę o niepodległość Polski jest fundamentem, na którym budujemy obecne pojmowanie etosu służby. Przekazywanie tej wiedzy kolejnym pokoleniom policjantów jest obowiązkiem jednostek szkoleniowych policji, szczególnie Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie będącej uczelnią służb państwowych.

⁴⁵ R. Litwiński, *Korpus...*, wyd. cyt., s. 124.

⁴⁶ J. Kozolubski, *Dwudziestolecie Policji...*, wyd. cyt., s. 426

⁴⁷ Tamże.

Słowa kluczowe: Policja Państwowa, etos służby, bezpieczeństwo

Keywords: National Police, police ethos, public safety

Streszczenie: Znajomość burzliwych dziejów państwa polskiego, w tym dziejów policji, jest konieczna dla rozumienia etosu służby. Policja Państwowa, mimo wielu niedoskonałości w swojej organizacji, w ogólnym zarysie daje wzorce nacechowane patriotyzmem, podkreślając rolę etosu w policyjnej służbie. Przybliżenie początków formowania się policji jest cenne nie tylko poznawczo. Przechowywanie pamięci o poświęceniu polskich policjantów oraz ich zaangażowaniu w walkę o niepodległość Polski jest fundamentem, na którym budujemy obecne pojmowanie etosu służby. Przekazywanie tej wiedzy kolejnym pokoleniom policjantów jest obowiązkiem policyjnych jednostek szkoleniowych, szczególnie Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie będącej uczelnią służb państwowych. Celem opracowania jest przybliżenie budowy formacji policyjnej w Polsce, jej organizacji i problemów, jakie napotykała zwłaszcza w początkach swojego istnienia.

Summary: The knowledge of a turbulent history of the Polish state, including that of the police, is necessary to understand the police ethos. The National Police, despite numerous organisational weaknesses, defines general standards characterised by patriotism, emphasising the role of ethos in police service. Offering an insight into the early times of the police force is valuable, not only in cognitive terms. Having a vivid memory of the sacrifice of the Polish police and their involvement in the fight for Poland's independence forms the basis on which the present understanding of the police ethos is being built. Sharing the knowledge with the next police generations is an obligation of police training centres, particularly the Police Academy in Szczytno, which offers training for state services. The article aims to give an overview of the Polish police force, its organisation and problems experienced at the very beginning of its existence.

